

SÁRKÖZI ILDIKÓ GYÖNGYVÉR

Az emberi tényező: terepmunka és barátság Kínában^{*}

Bevezetés

A kulturális antropológia elmélet- és módszertanát jellemző mélyreható változások egyik legfőbb velejárója a terepmunka ismeretelméleti dimenziójának előtérbe helyezése volt. A folyamat eredményeként az antropológia szakított a terepen látott dolgok egyszerű leírásának hagyományával, és a megismerés céljának az ontológiai értelemben vett „másság” értelmezését nevezte meg. Az „etnográfiai tekintélyelvűség” megszűnésével tehát „a mások hangjai” is hallhatóvá lettek,¹ ami megteremtette annak lehetőségét, hogy betekintést nyerjünk a társadalmak mélyen rejtett szféráiba.

A sikeres terepmunkának azonban nincs egyértelmű receptje – egészen egyszerűen azért, mert minden terep *más*. Ezt tapasztaltam magam is, amikor 2010 és 2015 között közel négy éven keresztül folytattam kutatásokat a Kínai Népköztársaságban.² Terepmunkáimat, amelyek összesen 33 hónapot öleltek fel, két, egymástól igen távol eső földrajzi területen folytattam: Kína északkeleti tartományaiban, illetve a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen (Xinjiang Weiwu’er Zizhiqu 新疆维吾尔自治区) belül, az északnyugati határvidéken. Ez utóbbi vidék – szemben a békésnek mondható északkeleti

^{*} Tanulmányom a PPKE BTK Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoport és az MTA BTK Néprajztudományi Intézet *Terepmunka a 21. században a Távol-Keleten* című konferenciáján, 2017. február 25-én elhangzott előadásom bővített változata. Az előadás címe *Lábjegyzet(?) a Kínai Népköztársaságban folytatott terepmunkákhoz* volt. A tanulmány elkészítéséhez külön szeretnék köszönetet mondani Nagy Zoltánnak és Mészáros Csabának, akik a tanulmányt „kulturális antropológiai szempontból” lektorálták. Ugyancsak köszönettel tartozom Vargyas Gábornak, Sárközi Andrea Bernadettnek és Varga Katalinnak, amiért értékes megjegyzéseikkel segítettek munkámat. A cikkben ismertetett terepmunka megvalósulását a Xinjiangi Tanárképző Egyetem (Xinjiang Shifan Daxue 新疆师范大学) Etnológiai és Szociológiai Intézete (Minzuxue yu Shehuixue Xueyuan 民族学与社会学学院) intézményes háttere segítette.

¹ Waldenfels 2004: 97–98.

² Kutatásaim többek között a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj és a Campus Hungary Program anyagi támogatásának köszönhetően valósulhattak meg.

tartományokkal – az ott élő ujgurok szeparatista mozgalmai miatt Kína szigorúan ellenőrzött területei közé tartozik.

Terepmunkáim e sajátos jellemzőjének köszönhetően rálátásom nyílt arra, hogy Kínában a terepmunka-lehetőségeket hogyan befolyásolják a politikai-hatalmi érdekek és azon túl: az emberek, akik a hatalomnak alárendelve élnek. Tanulmányom középpontjában ennek az *emberi tényezőnek* a vizsgálata áll, amelynek megértése elengedhetetlen a Kínai Népköztársaságban folytatott terepmunkám értelmezéséhez.

Egy barátság története

Azok, akik valaha is megpróbáltak részesévé válni vizsgált társadalmuk hétköznapi életének, jól tudják: a terepmunka sikeressége az emberi kapcsolatok elmélyülésének függvénye. Ezért sok antropológus hivatkozik *együttműködésre* és *barátságra* vagy éppen *szeretetre* és *bizalomra* akkor, amikor terepmunkájuk eredményességének kulcsát szeretnék megnevezni.³ „De tényleg csak a barátság?” – idézhetném Nagy Zoltánt, aki nem is olyan régen, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Intézetének terepmunka-konferenciáján – a konfliktus és a terepmunka kapcsolatát elemezve igyekezett túllépni a fenti sémán.⁴

Én magam is erre törekszem, amellet érvelve, hogy – túl a fenti fogalmakon – vannak más fokmérői is a sikeres terepmunkának. Bár való igaz, hogy esetemben ezek a fokmérők nem feltétlenül függetleníthetők sem a bizalom, sem a szeretet (stb.) fogalmaitól – leginkább az azok elmélyítését

³ Tanulmányom szabott keretei között nincs lehetőségem arra, hogy részletesen taglaljam a „barát” és a „kulcsadatközlő” terminusok egymással való megfeleltetésének kérdését (lásd pl. Driessen 1998: 124), mint ahogyan nem célom a „barátság” szó definiálása sem (lásd pl. Uhl 1991: 90). Ugyanakkor remélem, hogy a tanulmányomban elmesélt történet kifejtésével, saját tapasztalataim megosztásával sikerül körülírnom a barátságról alkotott elgondolásaimat.

⁴ Nagy Zoltán a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék tanszékvezetője; *Tényleg csak a barátság? A konfliktus és a terepmunka* című előadása 2017. február 10-én hangzott el az MTA BTK Néprajztudományi Intézet *A néprajzi terepmunka kérdései* című konferenciáján. Előadásában Nagy Zoltán a kulturális antropológiai terepmunka „meghatározó metaforáját”, a *barátság* fogalmát vette górcső alá; arra kereste a választ, hogy – szemben a *barátság* és a *bizalom* elnyerésével, illetve az *együttműködés* kialakításával – vajon „a barátságos viselkedés hiánya segítheti-e a terepmunkát?” Nagy Zoltán 2017.

szolgáló lépcsőfokokként érdemes szemlélni őket. Tanulmányomban e fokmérők egyikéről, a *félelemről* vagy még inkább a *félelemmel való manipulációról* szeretnék írni. Az ezen fogalmaknak a barátság kialakításában és elmélyítésében betöltött szerepén keresztül igyekszem bemutatni, hogy terepmunkáim során mi hozta meg számomra azt a fordulópontot, amelynek köszönhetően beilleszkedhettem a vizsgált közösségbe.⁵

Ahhoz, hogy érthetővé váljék, miről is beszélek, álljon itt egy történet.⁶ Ez a történet egy telefonbeszélgetéssel kezdődik, és „főhőse” egy öregember, akivel Kína északnyugati határvidékén ismerkedtem meg.⁷ Ez az öregember földműves család gyermekeként született, iskolába nemigen járhatott; önerejéből mégis megtanult írni és olvasni, és attól kezdve jószerivel lejegyzett mindent, amit látott és hallott. Ez egy olyan közösségben, amelynek emlékezetét az elmúlt évtizedek, évszázadok történelmi eseményei igencsak megtépázták, felbecsülhetetlen érték. Ezért is éreztem megtisztelőnek, hogy ez az öregember terepmunkám során lassanként a bizalmába fogadott, és a jegyzetein, gyűjtésein túl betekintést engedett számomra minden titkába, minden, a saját világáról alkotott gondolatába. Így mélyült hosszú hónapok során barátsággá az ismeretségünk, és ez a barátság látszott végleg elveszni azon a napon, amikor az a bizonyos telefonhívás érkezett.

Emlékszem: mindössze néhány nappal a hazautazásom előtt, 2013 januárjában, a kora reggeli órákban hívott az öreg. Akkor már valamivel több mint egy éve Kínában éltem.⁸ Üvöltött valamit a telefonba, de hogy mit, azt nem értettem, és megkérdezni sem volt lehetőségem – bontotta a vonalat, mielőtt bármit is szólhattam volna. Majd másnap ismét felhívott, és kimért hangon közölte, hogy minden, a házában őrzött dokumentumról készített másolatot – fotót, fénymásolatot – vigyek vissza hozzá; ellenkező esetben

⁵ A vizsgált közösségbe való beilleszkedést illetően nincsenek illúzióim; sosem hittem, hogy valaha is „egy lehetek” azok közül az emberek közül, akik között terepkutatásaimat folytattam. Egy adott közösség tagjává válni értelmezésem szerint annyit tesz, hogy a közösség tagjai elfogadják jelenlétemet és támogatják munkámat – saját személyiségem feladása nélkül is (vö. Vidacs 2009: 144). Hiszem, hogy a terepmunka „kettős játéka” – vagyis a vizsgált közösség tagjaival való együttműködés azzal a nem titkolt szándékkal, hogy ismereteket szerezzünk róluk – csak így lehet őszinte (vö. Waldenfels 2004: 100).

⁶ A tanulmányomban közölt történetet a terepmunkanaplóm ugyancsak párbeszédés formában megírt jegyzete alapján rekonstruáltam.

⁷ Tanulmányomban az öregember nevét – adatvédelmi okokból – nem közlöm.

⁸ A hosszú időtartamú, ún. *több-helyszíni terepmunkám* 2011 novemberétől 2013 januárjáig tartott.

felhívja a rendőrséget, és elintézi, hogy ne tudjak vonatra szállni. Mit tehettem volna? Az öregember falujába vezető út mentén vettem egy üveg pálinkát meg egy hagymával sült lepénykenyeret, és elmentem hozzá.

Ahogy beléptem az öregember házába, az asztalra tettem a magammal hozott ajándékokat. Az öreg mindeközben egy szót sem szólt hozzám; csak felhívott egy számot, és átadta nekem a mobiltelefonját. A vonal túlsó végén a helyi pártemberek egyike kérdezte tőlem nevetve, hogy mi történt. Rövid beszélgetésünk végén annyiban maradtunk, hogy valahogy megoldom a helyzetet. Majd leültem az öregemberrel szemben, aki mindeközben már letelepedett kedvenc foteljébe, és idegesen simítgatta nadrágja ráncait. És csak ültünk egymással szemben, jó három órán keresztül. A csendet minden tizedik percben egy-egy, az öregemberhez intézett mondatom törte meg:

– És akkor azokat a dokumentumokat, amiket én adtam neked, te is viszszaadod nekem? – kérdeztem.

– No, hát persze – dűnnyögte az öregember, mire én fogtam, és látványos mozdulatokkal a táskámba pakoltam a szóban forgó papírokat. A tekintetem közben arra a falfelületre tévedt, ahol korábban az öregembernek festett bambuszképem és a közösen készített fotóink voltak láthatók. Már egy sem volt ott közülük.

– Tudod – folytattam tíz perc múlva –, az én országomban, ha valakinek ajándékot adunk, nem kérjük vissza azt. Úgyhogy én nem veszem vissza, amit már neked adtam, én nem vagyok olyan, mint te.

Ezzel fogtam az imént a táskámba pakolt dokumentumokat, és teátrálisan visszatettem azokat az asztalra, oda, ahol voltak. Az öregember ekkor már nem tudott a szemembe nézni, csak másodpercekre volt képes állni a tekintetemet. Tíz perc múlva újabb kérdést szegeztem neki:

– És mi lesz az arcoddal? – kérdeztem tőle, miközben jobb kezem kinyújtott mutatóujjával háromszor megböködtem az arcomat.⁹ – Mit fognak ezek után gondolni rólad az emberek?

Végül, a harmadik órában, elhangzott az utolsó kérdéseim egyike:

– És annak ellenére, hogy ennyire szeretlek, képes vagy így bánni velem?

Az öreg bokámra szegezett tekintete ekkor már egyre gyakrabban tévedt az asztalon várakozó pálinkára, mígnem végre megszólalt:

– No, iszunk egy kis pálinkát?

⁹ Ez a kézmozdulat az „arcvesztés”, a „szégyen” jelentésével bír.

– Én veled nem iszok pálinkát. Nekem tőled sem étel, sem ital nem kell. Soha többé! – feleltem neki, és ott, abban a másodpercben komolyan is gondoltam, amit mondtam. Akkor ugyanis még nem tudtam, nem értettem, hogy ez a történet korántsem a terepmunkám végét jelentette – pedig sejtettem volna, ha még a helyi pártember sem vette komolyan az öregember fenyegetését. Ellenkezőleg: ennek a közjátéknak köszönhetően éreztem úgy, hogy részévé váltam a vizsgált közösségnek. A továbbiakban e történet kifejtésével, lépésről lépésre haladva adok magyarázatot minderre.¹⁰

A sibék múltja és jelene

Az öregember, akiről a fenti történetben szoltam, sibe (kín. *xibo* 锡伯; *si. sibe*) nemzetiségű. Maguk a sibék nem tartoznak a Kínai Népköztársaság legismertebb és legjelentősebb etnikumai közé – már ha egy etnikum jelentőségét a Kínai Kommunista Párt (Zhongguo Gongchandang 中国共产党) hatalomlegitimációs kérdéseinek szempontjából akarjuk megítélni. A 2010. évi népszámlálási adatok szerint a sibék lélekszáma 190 000 főre tehető. Ennek döntő többsége Kína három északkeleti tartományában él elszórtan, de onnan több ezer kilométer távolságra, a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen belül is megtalálható egy viszonylag nagy lélekszámú csoportjuk.

Az első kínai nyelvű történeti forrásmunkák, amelyek megemlítik a sibe nevet, a 16. század végéről maradtak ránk; ennél korábbiakról nem áll rendelkezésünkre írott forrás a sibékre vonatkozóan. A harc, amelyben akkor a sibék is részt vettek, és amely a *kilenc törzs háborúja* (*jiu bu zhi zhan* 九部之战, 1593) néven íródott be Kína történelmébe,¹¹ megpecsételte a sibék sorsát. A kilenc szövetséges vereségével ugyanis megkezdődött a valaha létező legnagyobb méretű „kínai” birodalom, a későbbi Qing-dinasztia (Qing chao 清朝, 1644–1911) kiépítése.¹² A birodalmat alapító mandzsuk hatalmát

¹⁰ Tanulmányomban nincs lehetőségem arra, hogy részletesen kifejtssem a fenti történet hátterét. Helyette arra törekszem, hogy az öregemberrel kötött barátságom történetét – igazodva tanulmányom fő vonalához – az adott politikai-hatalmi viszonyok tükrében ismertessem. Ez azt jelenti, hogy meglehetősen lassan, az adott etnikum általános jellemzőinek és rövid történetének ismertetésén keresztül juthatok csak el a célomhoz.

¹¹ Zhongguo diyi lishi dang'an guan 1989: 3–4.

¹² A mandzsu Qing-dinasztia 1759-re érte el legnagyobb kiterjedését: területe ekkor 11 millió km²-t tett ki (Gernet 2001: 371).

pedig annak az ún. *nyolczászlós hadseregnek* (*baqi* 八旗) a felállítása alapozta meg, ahová a sibéket is besorozták.¹³ A sibék ennek köszönhetően „örökölték” meg a mandzsu nyelvet és írásrendszert, amelyre mind a mai napig önazonosságuk szerves részeként tekintenek.¹⁴

A sibék két nagy csoportjának elszakadására 1764-ben került sor. Akkor a mandzsu Qianlong 乾隆 császár (uralk. 1736–1795) parancsára a sibe haderő mintegy 1000 katonáját határőrszolgálatra a birodalom északnyugati határvégeire, az Ili-folyó (Yili he 伊犁河) vidékére, a mai kínai–kazah határ mentére rendelték.¹⁵ Az áttelepülő katonák és családjaik a mai Mongólián keresztül vezető utat valamivel több mint egy év alatt tették meg.

Ez a mára „nagy nyugatra telepítés” (kín. *da xi qian* 大西迁) néven ismertté vált esemény nagy jelentőséggel bír a sibe azonosságtudat alakulásának szemszögéből: következményeként a „kínaivá válás” folyamata nem egészen másfél évszázad alatt meglehetősen sajátos nyelvészeti és kulturális jellemzőkkel ruházta fel az egymástól elszakított sibék két nagy csoportját. A sibék északkeleten maradt csoportjai ugyanis, amelyek elszórtan éltek a nyolczászlós hadsereg katonai táboraiban, a *han* 汉 kultúra erőteljes hatása, a Nyugat egyre intenzívebb befolyása és az idegen hatalmak expanziós törekvései miatt már az 1900-as évek elejére elfeledték nyelvüket és szokásait.¹⁶ Ezzel szemben a mai Xinjiang Ujgur Autonóm Területre áttelepített

¹³ A teljes nyolczászlós rendszer kiépítése – a 17. század elejétől annak derekáig – nagyjából fél évszázadot vett igénybe. Az új katonai-közigazgatási egység alapjainak lefektetésekor még mindössze négy zászlót különböztettek meg, amelyeket négy különböző színnel: sárgával, vörössel, fehérrel és kékkel jelöltek. 1615-re ezek száma újabb négy zászlóval gyarapodott, amelyeket új zászlók (vörös színű szegéllyel keretezett sárga, fehér és kék, valamint fehér színű szegéllyel keretezett vörös zászlók) jelképeztek (Feuerwerker 1976: 5; Uray-Kőhalmi 2000: 6). Az így formálódó *mandzsu nyolc zászló* (*baqi manzhou* 八旗满洲; man. *manju gūsa*) mellett lassanként a mongolok és a mandzsuk előtt behódoló *hanok* is felállíthatták a maguk zászlós egységeit. A teljes nyolczászlós rendszer, amelyet tehát a *mandzsu nyolc zászló*, a *mongol nyolc zászló* (*baqi menggu* 八旗蒙古; man. *monggo gūsa*) és a *kínai nyolc zászló* (*baqi hanjun* 八旗汉军; man. *ujen cooha*) együttesen alkotott, végül 1642-re állt fel.

¹⁴ Sárközi 2016a: 30.

¹⁵ Wu – Zhao 2008: 61.

¹⁶ Az északkeleten maradt sibék identifikációs krízisét jól tükrözi, hogy S. M. Shirokogoroff a 20. század eleji, mandzsu-tunguz népekről folytatott kutatásai kapcsán említést sem tesz a mandzsúriai sibékről; helyette csak az Ili-folyó vidékén élő *sibe mandzsukról* tudósít. Ahogyan könyvében is írja: „Besides these divisions recognized for all Manchus of Manchuria and China Proper, the Manchus recognize

sibék nem sokkal az Ili-folyó völgyébe való megérkezésük után (1765) megkezdtek falvaik felépítését, ahol lehetővé vált számukra az, hogy megőrizték sibe identitástudatukat.

Mindettől függetlenül, a Kínai Kommunista Párt hatalomra jutása (1949) után, az ún. *etnikus klasszifikációs program* (*minzu shebie* 民族设别) keretében a sibék mindkét nagy csoportját „felvezették” a *minzuc* 民族 – vagyis a „nemzetiségek” – hivatalos listájára.¹⁷ Bár való igaz, hogy a sibék még mindig egy a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen belül élő etnikumként éltek a köztudatban. A Kínai Népköztársaság első hivatalos népszámlálásának (1953–54) adatai szerint akkor az egész ország területén mintegy 19 000 fő sibét tartottak számon; ebből körülbelül 6000-en éltek Liaoning 辽宁 tartományban, a fennmaradó lélekszám javarészt az áttelepített sibéket takarta. Sibék, természetesen, másutt is éltek, de számuk elenyésző volt e két nagy tartományban élő sibékéhez képest: így például 1953-ban a Jilin 吉林 tartománybeli sibék száma mindössze 360 volt.¹⁸

A sibék lélekszáma ezt követően azonban ugrásszerűen megnőtt: 1964-ben nagyjából 33 000, 1982-ben 83 000 és 1990-ben már mintegy 172 000 sibét tartottak nyilván a Kínai Népköztársaság határain belül.¹⁹ És ami ennél is fontosabb, hogy a sibék lélekszámának növekedésével egyetemben változott a két nagy csoport lakosságszámának aránya is: amíg 1964-ben a sibék 51,48%-a a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen és 45,24%-uk Liaoning tartományban

another Manchu group in the province of Ili (Sinkiang), namely sibo mandu [...]. They have the same clan names as other Manchus groups and were probably sent by the Manchu authorities into the Ili Province for the same purpose as the Manchus of the Aigun District”. Shirokogoroff 1924: 14.

¹⁷ Az 1949-ben hatalomra jutó Kínai Kommunista Párt monumentális horderejű lépésre szánta el magát: a Kína határain belül élő etnikumok számbavételére és „nemzeti kisebbségekké” formálására. Mindez az új, *egyesített soknemzetiségű állam* kiépítését szolgálta, amelynek megszilárdítása a „nemzeti kisebbségek” kínai nemzeti egységbe való olvasztásától függött. A „nemzeti kisebbségek” megkonstruálása az etnikus klasszifikációs program keretében kezdődött meg, és maga a folyamat három nagy szakaszra bontható: az első szakaszban, 1950–1954 között 38, a második szakaszban, 1954–1965 között pedig újabb 16 „nemzeti kisebbség” lett felvéve hivatalosan a *minzuc* közé (Wu 2006: 47–48). Az utolsóként elismert „nemzeti kisebbség” regisztrációjára a kategorizációs munka harmadik szakaszában, 1978–1987 között, egészen pontosan 1979-ben, közel 30 évvel a kezdeti lépések után került sor (Gladney 1988: 109). Ezzel a „nemzeti kisebbségek” hivatalosan megállapított száma 55-re emelkedett.

¹⁸ Tong – Bai – Ba 2010: 334.

¹⁹ Yang 1995: 288.

élt, addig ez az arány 1982-re az előbbi tartomány tekintetében 32,72%-ra, az utóbbi esetén pedig 59,03%-ra módosult.²⁰ Mindennek háttérében az etnikus klasszifikációs program *kiigazításának* folyamata áll, amelynek során, csupán az 1970–80-as években, több millióember kérte „nemzetiségi” hovatartozásának megváltoztatását. Közülük is igen nagy számban voltak azok az északkeleti tartományokban élő sibék, akiket az etnikus klasszifikációs program kezdetekor a *hanok* (vagy a mandzsuk) közé sorol(hat)tak.²¹

A mandzsúriai sibék által kezdeményezett kiigazítási folyamatnak – és ezzel együtt az egymástól elszakított két nagy csoport *homogenizálásának*, vagyis a sibe identitás újrafogalmazásának – a középpontjában az a Kínai Kommunista Párt által meghirdetett országos program állt, amely a *minzúk* ún. *rövid történetének* (*jianshi* 简史) megírására irányult.²² A sibék esetében a közös múlt és a közös emlékezet életre hívása a sibe tudáselitet alkotó történetírók kezében volt.²³ De a folyamat alapköveiként kell tekintenünk azokra a gyakorta névtelenségbe burkolódzó – vagy névtelenségbe taszított – helyi, amatőr történetírókra is, akiknek munkásságára a sibe tudáselit tagjai mind a mai napig előszeretettel hagyatkoznak a sibe identitás megerősítését célzó törekvéseik érvényre juttatásának érdekében.

E helyi, amatőr történetírók közé tartozik történetünk főhőse is, és – szoros összefüggésben a fentiekkel – az ő tevékenységének a jelentőségére irányuló megértés a legfontosabb lépés ahhoz, hogy a vele kötött barátságom történetének sorai között olvasni tudjanak. Ez pedig mindenekelőtt annak feltárását kívánja meg, hogy az a lokális tér, ahol az öregemberrel találkoztam, hol is helyezkedik el a politikai-hatalmi viszonyok által behatárolt „nemzetépítési térben”.

²⁰ Yang – Zhang – Xiong 1988: 52.

²¹ Vö. Wu 2006: 50.

²² Ez a program valójában nem volt más, mint kísérlet a formálódó kínai nemzet történelmének és emlékezetének (re)konstrukciójára, illetve az identitás uralására és az egységes kínai nemzet megeremtésére (Sárközi 2016a: 43).

²³ A *tudáselit* kifejezéssel a sibék egy olyan társadalmi csoportjára utalok, amely csoport hatalmi-gazdasági-kulturális jegyek alapján más társadalmi csoportoktól világosan el nem különíthető, térben nem lokalizálható, társadalmi összetételében pedig inhomogén. E csoport egyetlen közös összekötő jegye a múltra vonatkozó tudás birtoklásában és konstruálásában játszott nagy szerepe. A névtelen, amatőr történetírókat nem tekintem e csoport tagjának, mert ők nem vettek és nem vesznek részt direkt módon a múltra vonatkozó tudás konstruálásában. A sibe tudáselitet alkotó történetírók tevékenységéről, illetve a történetírás összefonódó szálairól bővebben lásd Sárközi 2016a, Sárközi 2016b.

Antropológus a Paradicsomban

A mai Xinjiang Ujgur Autonóm Terület vidékén, ahol az öregember él, az indoiráni, türk, mongol és tibeti kulturális hatások történelmi korokon keresztül elegyedtek a *hanok* kultúrájával. Az itt élő népek csupán azokban a kései, a 18. század derekán zajló hadjáratokban veszítették el függetlenségüket, amelyekben az odarendelt sibe haderők is részt vettek. E hadjáratok eredményeként 1884-ben az egykori Nyugati Régióhoz (Xiyu 西域) sorolt vidéket tartományi rangra emelve véglegesen a mandzsu birodalomhoz csatolták.²⁴ Innen ered Xinjiang neve is, amelynek jelentése: Új Határ.

A xinjiangi etnikumok felett gyakorolt kontroll mindig is nagy kihívás elé állította Kína mindenkori politikai-hatalmi elitjét, és ma sincs ez másképpen: az etnikumok integrálására törekvő kommunista rezsim politikájára tiltakozással, sőt kiválással való fenyegetéssel válaszoló ujgur szeparatista mozgalmak miatt ez a tartomány ma Kína legszigorúbban ellenőrzött területeinek egyike. Nem véletlen tehát, hogy az adott területre irányuló kínai kutatások fontos adalékul szolgálnak a politikai-hatalmi elit legitimációs törekvéseit segítő tervezetek, programok kidolgozásához és érvényesítéséhez.

Ennek belátásához elegendő átlapozni a kínai etnológia 20. századi történetét bemutató és elemző tanulmányokat.²⁵ Ezekből kiviláglik, hogy a kínai etnológusok már jóval a Kínai Kommunista Párt hatalomra jutása előtt kiemelt figyelmet fordítottak az Északnyugat-Kínában élő etnikumok társadalmának vizsgálatára, illetve fontos szerepet játszottak olyan nemzeti-politikai mozgalmakban, mint amilyen például a *nemzeti minőség átformálása* (*minzu suzhi gaizao* 民族素质改造) nevű mozgalom volt.²⁶ És bár az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején – számos, az etnológusok munkáját szigorúan behatároló intézkedés kiigazításaként – a kínai etnológusok lehetőséget kaptak arra, hogy fejlesszék tudományuk intézményes hálózatát és újradefiniálják céljait,²⁷ kutatásaik – és különösen az észak- és délnyugat-kínai területekre irányuló kutatásaik – nemzetstratégiai jelentősége sosem szűnt meg.

Ezt bizonyítják azok a modernizációs programok is, amelyek 1978 óta – a kapitalista gazdasági nyitás-politika részeként – új politikai és kulturális

²⁴ Gernet 2001: 371.

²⁵ Lásd pl. Liu 2003, Wang 2012.

²⁶ Wang 2012: 45–49.

²⁷ Wang 2012: 53.

minták kiépítésével szolgálják az etnikus kapcsolatok szabályozását, illetve a hatalmi konfliktusok megoldását. Ide sorolhatók a kínai nemzetiségi elmélet és politika szisztematikus megvalósítására irányuló tervezetek is, amelyek a Kínai Kommunista Párt etnopolitikájának fenntartását és tökéletesítését tűzték ki célul.²⁸ Ezeket átolvasva nyilvánvalóvá válik, hogy a Kínai Népköztársaság nyugati régiójára irányuló kutatások fejlesztése a Kínai Kommunista Párt etnopolitikájának fontos részét képezi, és egyenesen megkívánja az adott terület kutatására szakosodott csoportok felállítását – nem mellesleg pedig a nemzetközi kutatókkal, így például etnológusokkal folytatott együttműködés kiterjesztését.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a kínai kommunista hatalom képviselői is jól tudják: szükségük van tükörre. Csak az nem mindegy számukra, hogy a tükröt ki tartja, és mi az, amit megmutat a tükörben. Ezért is olyan nehéz hosszú időtartamú, ún. résztvevő megfigyelésen alapuló terepmunkára engedélyt kapni Kínába – legfőképpen Xinjiangba. Még akkor is, ha – ahogyan fentebb már említettem – a sibék nemzetstratégiai szempontból nem jelentenek veszélyforrást a kínai nemzeti egység kialakítására és fenntartására nézve.

Kutatásaim kezdetén így elsősorban minden attól függött, hogy sikerül-e együttműködést kiépítenem mindazon állami intézményekkel, amelyek terepmunkám politikai és jogi feltételeit megteremthetik.²⁹ A következő lépésben pedig a sibe értelmiség és politikai vezetőség által létrehozott és fenntartott

²⁸ Lásd például *A nemzetiségi elméleti politika rendszerének fenntartására és tökéletesítésére irányuló terv* 2011 és 2015 között érvényben lévő programját, amelyet 2011. szeptember 13-án a pekingi kiadású *Kínai nemzetiségi értesítő* (*Zhongguo minzu bao* 中国民族报) tett közzé.

²⁹ Kutatásaim végül az alábbi intézmények intézményes háttérével valósulhattak meg: az akkori Xinjiangi Tanárképző Egyetem Történeti és Etnológiai Intézet Szociál- és Kulturális Antropológia Kutatóintézet (Xinjiang Shifan Daxue Lishi yu Minzuxue Xueyuan Shehui Wenhua Renleixue Yanjiusuo 新疆师范大学历史与民族学学院社会文化人类学研究所); a Daliani Nemzetiségi Intézet Északkeleti Nemzeti Kisebbségek Történeti és Kulturális Kutatóközpont (Dalian Minzu Xueyuan Dongbei Shaoshu Minzu Lishi yu Wenhua Yanjiu Zhongxin 大连民族学院东北少数民族历史与文化研究中心); a Chabucha'er Sibe Autonóm Járási Kulturális Központ (Chabucha'er Xibo Zizhixian Wenhua Guan 察布查尔锡伯自治县文化馆); és az Ili Tanárképző Főiskola Kínai Sibe Nyelvi és Kulturális Kutatóközpont (Yili Shifan Xueyuan Zhongguo Xibo Yuyan Wenhua Yanjiu Zhongxin 伊犁师范学院中国锡伯语言文化研究中心).

szervezetekkel való szoros együttműködés kialakítására volt szükségem.³⁰ Mindezt az indokolta, hogy átláthassam azt a társadalmi kapcsolatok alakította „nemzetépítési teret”, ahol kutatásaim során mozognom kellett; hogy ne csak azt lássam, hogy *hol* járok, és hogy milyen nemzetstratégiai jelentősége van annak a területnek, ahol járok, hanem hogy azt is lássam: *mit jelent* az adott lokális tér a sibe lokális elitek és az *egyszerű, hétköznapi* emberként élő sibék számára.

E tekintetben már az ún. *feltérképező jellegű* terepmunkám során³¹ be kellett látnom, hogy a sibe nyelvészek és néprajztudósok szemében terepmunkám legfőbb bázisa, a xinjiangi Chabucha'er Sibe Autonóm Járás (Chabucha'er Xibo Zizhixian 察布查尔锡伯自治县) – éppen a sibék fentebb már taglalt kulturális és nyelvészeti sajátossága miatt – maga a Paradicsom. A sibékre irányuló kutatások tudniillik már az 1980-as évektől kezdve azt sugallják, hogy a „nagy nyugatra telepítés” óta itt élő sibék körében megőrzött *kulturális hagyaték* maga a sibe kultúra *esszenciája*, és az *örökség* részeként tekintenek minden olyan szokásra, ami a sibék társadalmi érintkezését, hétköznapijait és ünnepeit rendszerbe foglalja.³² A nemzetépítés szám-

³⁰ A sibe lokális elitek tevékenységét összefogó szervezetek közül két intézettel tartottam fenn folyamatosan kapcsolatot. Az egyik a Tong Jingfei 佟靖飞 alapította Jilin Tartományi Néprajzi Társaság Sibe Nemzetiségi Gyógyászati és Kulturális Örökség Kutatóközpont (Jilin Sheng Minsu Xuehui Xibo zu Yiyao Wenhua Yichan Yanjiu Zhongxin 吉林省民俗学会锡伯族医药文化遗产研究中心), a másik a Wen Xiaolong 文小龙 által irányított Xinjiang Falukultúra Átörökítési Központ (Xinjiang Gashan Wenhua Chuanbo Zhongxin 新疆嘎善文化传播中心) volt.

³¹ 2010 júliusa és novembere között öt hónapot töltöttem el a Kínai Népköztársaságban, hogy mandzsú nyelvet tanuljak a Központi Nemzetiségi Egyetem Nemzeti Kisebbségek Régi Nyomtatványainak Kutatóintézetében (Zhongyang Minzu Daxue Shaoshu Minzu Guji Yanjiusuo 中央民族大学少数民族古籍研究所). Innen, a pekingi Központi Nemzetiségi Egyetem vezetésének beleegyezésével indultam útnak, hogy felkeressek számos, sibék lakta területet, és eldöntsem, hol lenne érdemes megkezdenem a hosszú időtartamú terepmunkámat.

³² Ide sorolhatók többek között a sibék őskultuszhoz, samanizmusához és tibeti buddhizmusához fűződő hagyományai és naptári ünnepei, szokásaik köznapi rétege, valamint az élet fordulópontjait kísérő átmeneti rítusok, úgymint a születéshez, a házassághoz vagy a temetéshez fűződő rítusaik. Mind közül is az áttelepített sibék körében fennmaradt „sámánkultúra” az, ami nemcsak a kínai, hanem a Kínán kívüli kutatókon belül is igen nagy érdeklődésre tartott – és tart mind a mai napig is – számot (lásd pl. Stary 1993, Pang 1994, Qi 1997). Az adott kutatási irányvonal felértékelt jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy a 2009-ben kiadott, *A sibe kultúra esszenciája* (Xibo zu wenhua jingcui 锡伯族文化精粹) címen megjelentetett tanulmánykötet (He 2009) *valamennyi* tanulmánya a xinjiangi sibe csoportokat jelöli

talan csatornájának köszönhetően pedig a Chabucha’erban található nyolc falura – az ott megőrződött kulturális hagyaték miatt – maguk a sibék is történelmi örökségükként tekintenek.

Az „örökség” pedig ez esetben kulcsszó. A hosszú időtartamú terepmunkám engedélyeztetése ugyanis *nemcsak* az adott politikai helyzet miatt ütközött nehézségekbe. Sokkal nagyobb problémát jelentett, hogy a mozgásterem korlátozásakor és az alkalmazható kutatási módszerek meghatározásakor a hatóság embereinek egy olyan törvénymódosítást kellett szem előtt tartaniuk, amely csupán pár hónappal az engedélykérelmezésem előtt lépett érvénybe. Az adott rendelet a szellemi kulturális örökség programtervezetének részeként szabályozza a kínai terepmunka-lehetőségeket – és ez egy nagyon fontos momentum a történetem megértése szempontjából.

Chabucha’erban ugyanis mindenki, akivel kapcsolatban álltam, tudta, hogy a szükséges engedélyek birtokában folytatok ott kutatásokat, ráadásul a tartományi székhely egyik egyetemének társkutatójaként. Tisztában volt ezzel az öregember is, és látják: távozásom közeledtével mégis megfenyegetett, hogy feljelent a rendőrségen. A hatósági emberektől való félelmet – ami a fentebb ismertetett aktuálpolitikai helyzet miatt szinte mindenkiben ott bujkál azon a vidéken – fegyverként akarta felhasználni ellenem. De mi volt a célja ezzel a közjátékkal, amibe még a helyi pártemberek egyikét is bevonta? A válasz éppen a kínai szellemi kulturális örökségi program megértésében rejlik.

Az örökösök félelme

Mint mindenütt a világon, Kínában is a szellemi kulturális örökségi program keretében zajlik a kultúra „nemzetiesítésének” folyamata. Magát a „megfoghatatlan kulturális örökség” védelméről szóló konvenciót – több évtizedes egyeztetési folyamat eredményeként – az UNESCO 32. közgyűlésén, 2003. október 17-én fogadták el.³³ Azóta a kultúraszemlélet sokat formálódott, ami az „anyagi” és a „szellemi” kultúra két szférájának egymáshoz való közelítését eredményezte. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a

meg kutatásának tárgyaként, és a benne közölt 23 tanulmány több mint fele a sibe „sámánkultúra” tárgykörével kapcsolatos.

³³ Fejős 2005: 41.

régi, kettős kultúrakoncepció ne élne tovább. Sőt, ez a ma már „közhelyesnek” tekintett kultúrafelfogás uralja azt a nacionalista retorikát, amely adott nemzetek folytonosságának hirdetését, a nemzeti történelem (re)konstruálását és a nemzeti identitás megteremtését szolgálja.

Kínában a fentebb már említett *A nemzetiségi elméleti politika rendszerének fenntartására és tökéletesítésére irányuló tervezet* is egyértelművé teszi, hogy a kínai nemzeti kultúra az ún. *négy identitás* (*sige rentong* 四个认同) egyikeként a nemzeti identitás életre hívására hivatott.³⁴ Ezzel szoros összefüggésben a Kínai Kommunista Párt ideológusai azt is hangsúlyozzák, hogy a kínai nemzetiségek *együttesen hozták létre a kínai kultúrát*,³⁵ *azt az ősi, tündöklő kínai kultúrát, amely kiművelte a kínai nemzet fennkölt érzelmeit és táplálta a kínai nemzet szellemét*.³⁶ Vagyis: a kínai nemzeti kultúra a kínai etnikumok kultúrájából mintegy mozaikszerűen tevődik össze. És bizony az etnikumok – vagy legalábbis lokális elitjeik – valósággal versengenek azért, hogy minél hosszabb listát tudjanak összeállítani anyagi és szellemi kulturális örökségeikből – ezzel is jelezve, hogy jó állampolgároként maguk is kiveszik részüket a szocializmusba vezető út építéséből. Nem mellesleg pedig, hogy presztízst, jogokat és kiváltságokat szerezzenek maguknak. Ez a folyamat azonban a gyakorlatban számtalan nehézséget állít az antropológus elé – többek között az emberi kapcsolatok kialakításának terén.

2012 januárjában, miután megkaptam a szükséges engedélyeket, és beköltözhettem falura, még magam is jó mókaként éltem meg, hogy a helyiek nálam jobban tudni vélték: mi az, amit látni szeretnék. Vittek is mindenfelé, hogy dokumentálhassam mindazt, ami számukra fontos volt: találkozhatam például vallási specialistáikkal, népművészeti mestereikkel és mindazon önművelő körökkel, amelyek a hagyományörzés önkéntes küldetését vállalták magukra.³⁷ De ez a fajta „antropológiai szerepjáték”, amely során az adott közösség tagjai a színházba betévedő néző szerepét osztották rám, egy idő után kezdett terheissé válni, hiszen csak az *én* és az *ők* közötti határvonalat ásta egyre mélyebbre.

És én mindössze egyetlen hónappal a terepmunkám kezdete után azon kaptam magam, hogy valósággal fuldoklom a magánytól; hiányoztak az

³⁴ A *négy identitás*ról bővebben lásd Sárközi 2016a: 93–103.

³⁵ Deng [2012].

³⁶ Sun 2012.

³⁷ Ebből a szempontból a 2012-es terepmunkám egyenes folytatása volt a 2010-ben megkezdett kutatásaimnak.

őszinte, emberi kapcsolatok. Ezen az időszakon csak a nekem szállást adó családfővel és az ő feleségével folytatott hosszú, téli esti beszélgetések segítettek át.³⁸ Majd jött a történetem főhősével kötött barátságom, ami megváltoztatott mindent.

Az öregemberrel 2012 kora tavaszán, a Chabucha'er Sibe Autonóm Járási Kulturális Központban ismerkedtem meg.³⁹ Barátságunknak jó alapot kölcsönzött, hogy egyikünk sem volt igazán odaváló: én nyilvánvaló kívülállásom, ő a történetemben már említett képzetlensége miatt. Mégis mind a ketten ott voltunk, ott dolgoztunk,⁴⁰ és igen hamar felmértük, hogy munkánk miatt szükségünk van egymásra. Mindketten birtokában voltunk ugyanis olyan információknak, olyan tudásanyagnak, amelyekre a másik igényt tartott. Aztán első, véletlen találkozásunkat újabbak követték, és hamarosan el is döntöttük, hogy „frigyre lépünk”. Ez volt a mi közös tréfánk, ami amolyan cinkostárssá tett minket; bárhová is mentünk, bárhol is kérdezték az öreget, hogy kije vagyok én neki, ő mindenhol azt a választ adta, hogy a felesége. És csak ha valaki tovább firtatta a dolgot, akkor tette hozzá nagy nevetve, hogy „mit kell ezen csodálkozni, munkaházasságban élünk”.

³⁸ Terepmunkám első négy hónapjában egy földműves család házában éltem. Szállásomat a helyi kormányzat jelölte ki, ellátásomért cserébe vendéglátóim ételkészítést kaptak. A családdal való kapcsolatomban azonban – a „hivatalos” jelleg ellenére is – néhány hónap múltán igen bensőségesse vált. Beilleszkedésemet segítette, hogy az idős házaspár gyermekei velem nagyjából azonos korúak voltak, de már egyikük sem élt otthon; így jelenlétemmel az ő hiányuk által keletkezett űrt töltöttem be.

³⁹ A Chabucha'er Sibe Autonóm Járási Kulturális Központot 1956 áprilisában állították fel. Az intézményen belül hivatalosan 12 munkatárs dolgozik, akik hat különböző nemzetiségi tagozat irányításáért felelősek. A 12 személy közül a központ vezetője és a Kínai Kommunista Párt érdekeit képviselő titkár áll az intézmény élén. Az ő irányításuk alatt dolgozik a központ vezetőjének helyettese, hét kulturális szakember, valamint két további, adminisztratív feladatkört ellátó munkatárs. A hét kulturális szakember a zene-, a tánc- és a képzőművészettel, valamint a szellemi kulturális örökséggel kapcsolatos tevékenységek összehangolásáért felelős. A Kulturális Központ feladatvállalása szerint köteles figyelemmel kísérni a Chabucha'er Sibe Autonóm Járásban élő kulturális-művészeti szakemberek, továbbá a népművészek listáján számon tartott mesteremberek munkásságát. Ugyancsak a központ felelős az idősök és a fiatalok művészeti képzésének és továbbképzésének biztosításáért. Feladatai közé tartozik még a kulturális és művészeti rendezvények, a fontosabb ünnepek és megemlékezések szervezése és levezénylése, illetve valamennyi, a szellemi kulturális örökségvédelemmel kapcsolatos munkafolyamat irányítása és felügyelete (Sárközi 2016a: 226–227).

⁴⁰ Én ekkor még nem voltam hivatalosan a központ munkatársa, de egy családfarekonstrukció miatt engedélyt kaptam arra, hogy bejárjak dolgozni.

Barátságunk tehát az együttműködés alapjaira épült, és minél több időt töltöttünk együtt, annál pontosabb képet alkothattam az öregemberről és az ő közösségben betöltött szerepéről. Utóbbi tekintetében igen hamar felismertem, hogy a közösség meglehetősen ambivalens érzelmeket táplál az öreggel szemben: mindenki tudta, hogy egy iskolázatlan emberről van szó, aki onnerejéből, autodidakta módon tanult meg írni és olvasni, és aki az írás iránti szenvedélyének köszönhetően olyan tudást halmozott fel a chabucha'eri sibékről, amilyennel csak kevesen rendelkeznek;⁴¹ ez a tudás viszont egyesekben csodálatot, másokban irigységet keltett. Ezt az irigységet pedig csak fokozta az öregember munkája iránti érdeklődésem, amivel párhuzamosan formálódott az én megítélésem is az adott közösségben.

Az öreggel való együttműködésem azonban, ami többnyire gyűjtött anyagaink egymással való megosztását és kiértékelését jelentette, nemcsak a Chabucha'erban élő *egyszerű, hétköznapi* emberek, hanem a xinjiangi sibe elit és a hatalom képviselőinek érdeklődését is felkeltette.⁴² Az ok nagyon egyszerű volt: fent nevezettek az öregember gyűjtésére már akkor a sibék szellemi kulturális örökségének részeként tekintettek, és félték attól, hogy az esetleg illetéktelen kezekbe kerülhet. Az öregember ezzel szemben nem tőlem félt, hanem sokkal inkább attól, hogy a lokális elitek őt a névtelenségbe taszítva, nélküle akarnak az általa gyűjtött anyagból egy újabb tételt alkotni a szellemi kulturális örökségi listára.⁴³

Erről a kényes egyensúlyi helyzetről azonban, amit a szellemi kulturális örökségek felgyűjtése teremt az államot képviselő intézmények alkalmazottai, a közvetítő szerepet betöltő lokális elitek, illetve az elit részét nem ké-

⁴¹ Ennek háttérül fontos tudni, hogy a chabucha'eri sibékre vonatkozó irattári anyagok jelentős része a „nagy proletár kulturális forradalom” (1966–1976) idején odalett. Magam is többször szemtanúja voltam annak, hogy a járási történészek és irattári munkatársak a chabucha'eri fálvakban lakó öregemberek emlékezetére hagyatkozva igyekeznek bővíteni és pontosítani a rendelkezésükre álló dokumentumokat. Ugyancsak nagy problémát jelent, hogy a sibék történelmének rekonstruálását segítő családfák – amelyekre a generációk rendje mellett feljegyezték a nemzetségek történetét is – szintén nagy számban „elvesztek” a kulturális forradalom idején.

⁴² Xinjiangi terepmunkáimon, különösen az első ott töltött év alatt, többször került sor kihallgatásra, amelyek során – az általános kérdésfeltevéseken túl – ellenőrizték a papírjaimat, az engedélyeimmet, a körülményeimmet és a kutatásaim során gyűjtött anyagaimat. De hozzám hasonlóan a velem gyakorta érintkező embereket is szemmel tartották – az öregember erről csak évekkel később beszélt nekem.

⁴³ Most már azt is tudni lehet, hogy az öregember félelme nem volt alaptalan: az általa gyűjtött anyagok körül jelenleg, e sorok írásakor is folyik a huzavona.

pező, az állami hagyományalkotási rendszerbe közvetlenül nem betagozódott személyek – úgymint a népművészek vagy az amatőr történétírók – között, én „hivatalosan” nem tudhattam. Ezt a témát mindenki kerülte a jelenlétemben, kivéve az öregembert, aki viszont egyfajta szövetségesévé tett meg azáltal, hogy mindent őszintén feltárt előttem. Ekkortájt ennek köszönhetően vált egyre szorosabbá a barátságunk is, és én hamarosan azt vettem észre, hogy már nemcsak a munka ürügyén keressük egymást, hanem akkor is, ha bánatunkat vagy örömről szeretnénk egymással megosztani.

A mi sajátos szövetségünket az sem bontotta fel, hogy 2012 nyarán négy hónapra otthagytam Chabucha’ert, hogy az északkeleti tartományokban élő sibék között folytassak kutatásokat. Távollétem alatt folyamatosan tartottuk egymással a kapcsolatot, és így 2012 őszén egy kicsit olyan volt visszamenni Chabucha’erba, mint hazatérni. Az újabb ott töltött hónapok azonban újabb barátságokat is hoztak számomra, amelyeknek az öregember nem feltétlenül örült, és ennek bizony olykor-olykor nyíltan hangot is adott. Ráadásul, az irántam támadt negatív érzéseit az is táplálta, hogy számtalan olyan kérdés felmerült a közelgő hazatérésem miatt, amelyeket én nem tudtam neki megválaszolni; mind közül is a leggyakrabban felmerülő kérdés az volt, hogy visszatérhetek-e valaha is.

Ma sem tudom, hogy pontosan mi játszódott le akkor, azokban az időkben az öregemberben. Arra azonban emlékszem, *én* mennyire haragudtam rá, amiért nem értette meg, hogy *nekem* milyen nehéz a hazatérés. A viták egyre gyakoribbá váltak közöttünk, és én a hazautazásom előtti héten elkövettem egy nagyon nagy hibát is. Az utolsó, Chabucha’erban töltött héten ugyanis, ami leginkább a barátoktól való búcsúzással telt, az öregember mindennap találkozni szeretett volna velem. Az egyik nap azonban nagyon elhúzódtott egy találkozáshoz, és hozzá már nem mentem el. Éppen azon a napon, amikor – mint utóbb megtudtam – valóságos lakomával várt engem. És én másnap reggel kaptam azt a bizonyos telefonhívást, amivel a történetemet kezdtem.⁴⁴

⁴⁴ Ha az olvasó úgy érzi, hogy a történet itt, ezen a ponton hiányos, jól érzi. Bár az öregember pálfordulásának okait részben ismertetem, a legfőbb okot most még nem írhatom le. Reményeim szerint a történet egészéről pár év múlva egy módszertani monográfia lát majd napvilágot.

Befejezés

A telefonhívás, a feljelentéssel való fenyegetés, a félelemmel való nyílt manipuláció – mindezek – az öregemberrel kiépített kapcsolatunknak azt a felét látszottak sárba tiporni, amit én barátságnak véltem. Annak ellenére is, hogy tudom: vannak antropológusok, akik eleve megkérdőjelezik a klasszikus értelemben vett barátság kialakításának lehetőségét a terepen.

Én azonban akkor is hittem a barátságunkban, és nem véletlen, hogy abban a három órában, amíg az öregemberrel szemközt ültem, barátságunk egymásból kibontakozó „fázisait” elevenítettem fel – az együttműködés kiépítésétől kezdve a bizalom elnyerésén át a szeretet kialakulásáig. Mindez nem volt tudatos: egészen egyszerűen ezek a gondolatok és ebben a sorrendben jutottak eszembe, miközben végiggondoltam barátságunk történetét.

És csak jó néhány perccel az után, hogy az öreg békét ajánlott, fogtam fel: ennél jobb dolog, ennél nagyobb megtiszteltetés valójában nem is érhetett volna. Először is azért, mert az öreg ezen a közjátékon keresztül adta a tudtomra – és nem melleleg a pártember bevonásával a helyi politikai elit tudtára is –, hogy teljes jogú versenytárs lettem az általa őrzött szellemi kulturális örökségért folytatott küzdelemben. Ezzel természetesen az öreg a saját maga helyét is pozicionálta – sokat lendítve presztízsen – az adott közösségen belül. Másodsorban azért, mert – és ez számomra mindennél fontosabb – a félelemmel való nyílt manipuláció az idegeneknek kijáró távolságtartó, udvarias viselkedés végleges felszámolását jelentette a részéről. Ez pedig, most már tudom, elválaszthatatlan kötelékké formálta barátságunkat.

Így, amikor látogatásom harmadik órájában az öreg a térdére csapott, és azt mondta, hogy „nu, mármost a mérgem elszállt, igyunk!”, mindjárt más színben láttam a világot. A terepnaplóm vonatkozó bejegyzését pedig ezekkel a sorokkal zártam – idézem szó szerint: „És kitöltötte a pálinkát, abba a ronda, műanyag pohárkába, amit előbb ő húzott meg, majd én, és így iszogattunk, békességben, boldogan falatozva a hagymás lepénykenyeret. Soha jobban pálinka, soha jobban lepénykenyer nem esett.”

Elsődleges források

Deng Baojun 邓宝军 [2012]. *Sige rentong* 四个人同 [A négy identitás]. Internetes forrás: <http://k5x.klmyedu.cn/jswm/mztj/Pages> [Utolsó megtekintés: 2013.03.19.]

- Sun Yong 孙勇 2012. „Sige rentong” shi minzu da tuan jie zou xiang weilai daolu de jishi 四个人同是民族大团结走向未来道路的基石 [A nemzeti egység megvalósulásához vezető út mérföldköve, a „négy identitás”]. Internetes forrás: <http://xz.people.com.cn/n/2012/0415/> [Utolsó megtekintés: 2013.03.19.]
- Zhongguo diyi lishi dang'anguan 中国第一历史档案馆 (ford.) 1989. *Xibozu dang'an shiliao* 锡伯族档案史料 [A sibe nemzetiség történeti irattári anyagai]. Shenyang: Liaoning Minzu Chubanshe.

Másodlagos szakirodalom

- Driessen, Henk 1998. „Romancing Rapport: The Ideology of ‘Friendship’ in the Field.” *Folk – Journal of the Danish Ethnographic Society* 40: 123–136.
- Fejős Zoltán 2005. „Néprajz, antropológia – kulturális örökség és az emlékezet kategóriái. *Iskolakultúra* 3: 41–48.
- Feuerwerker, Albert 1976. *State and Society in Eighteenth-Century China: The Ch'ing Empire in its Glory*. Ann Arbor, MI: Center for Chinese Studies, University of Michigan.
- Gernet, Jacques 2001. *A kínai civilizáció története*. Budapest: Osiris.
- Gladney, Dru C. 1988. „Clashed Civilizations? Muslim and Chinese Identities in the PRC.” In: Dru C. Gladney (ed.) *Making Majorities. Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey and the United States*. Stanford, California: Stanford University Press, 106–131.
- He Ling 贺灵 (ed.) 2009. *Xibozu wenhua jingcui* 锡伯族文化精粹 [A sibe nemzetiség kultúrájának esszenciája]. Wulumuqi: Xinjiang Renmin Chubanshe.
- Liu, Mingxin 2003. „A Historical Overview on Anthropology in China.” *Anthropologist* 5/4: 217–223.
- Nagy Zoltán 2017. *Tényleg csak a barátság? A konfliktus és a terepmunka*. (Előadás az MTA BTK Néprajztudományi Intézet *A néprajzi terepmunka kérdései* című konferenciáján, 2017. február 10-én.)
- Pang, Tatjana A. 1994. „‘Classification’ of the Xibe Shamans.” *Shaman* 2/1: 61–66.
- Qi Cheshan 1997. „Contemporary Shamans and the „Shamans’ Handbook” of the Sibe.” *Shaman* 5/1: 69–90.
- Sárközi Ildikó Gyöngyvér 2016a. *A mártírium homályából. Sibe ősök és hősök a nemzetépítés oltárán*. (PhD disszertáció, Pécsi Tudományegyetem.)
- Sárközi Ildikó Gyöngyvér 2016b. „A történelem árnyéka. Történelemről és identitásról egy sibe nyelvű kézirat példáján.” In: Salát Gergely – Szilágyi Zsolt (szerk.) *Kulturális hagyomány a modern kelet-ázsiai államban*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 81–100.
- Shirokogoroff, S. M. 1924. *Social Organization of the Manchus. A Study of the Manchu Clan Organization*. Shanghai: Royal Asiatic Society.
- Stary, Giovanni 1993. „The Secret ‘Handbook’ of a Sibe-Manchu Shaman.” In: Hoppál Mihály – Keith D. Howard (with the assistance of Otto von Sadovszky and Taegon

- Kim) (eds.) *Shamans and Cultures*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Los Angeles: International Society for Trans-Oceanic Research, 229–239.
- Tong Jingfei 佟靖飞 – Bai Changyou 白长有 – Ba Qinglin 巴清林 2010. *Tan gu lun jin hua xibo* 谈古论今话锡伯 [A sibeák múltjának és jelenének megvitatása]. [Changchun], Jilinsheng Minsu Xuehui Xibozu Yiyao Wenhua Yichan Yanjiu Zhongxin – Jilinsheng Changchun Shi Tong Shi Rendetang Xibozu Yiyao Wenhua Yanjiusuo.
- Uhl, Sarah 1991. „Forbidden Friends: Cultural Veils of Female Friendship in Andalusia.” *American Ethnologist* 18/1: 90–105.
- Uray-Kőhalmi Katalin 2000. „A mandzsuk nyolczászlós hadserege.” *Új Keleti Szemle* 2/1: 5–7.
- Vidacs Bea 2009. „Az etnográfától az antropológiáig: megjegyzések a terepmunkáról.” In: Vargyas Gábor (szerk.) *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig*. Budapest: L'Harmattan; Pécs: PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 137–148.
- Waldenfels, Bernhard 2004. „Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai.” In: Biczó Gábor (szerk.) *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 91–116.
- Wang Jianmin 2012. „Academic Universality and Indigenization: The Case of Chinese Anthropology.” In: Arif Dirlik – Guannan Li – Hsiao-pei Yen (eds.) *Sociology and Anthropology in Twentieth-Century China. Between Universalism and Indigenism*. Hong Kong: The Chinese University Press, 41–62.
- Wu Shimin 吴仕民 (ed.) 2006. *Zhongguo minzu lilun xinbian* 中国民族理论新编 [A kínai etnikai teória új megközelítésben]. Beijing: Zhongyang Minzu Daxue Chubanshe.
- Wu Yuanfeng 吴元丰 – Zhao Zhiqiang 赵志强 2008. „Xibozu xiqian gaishu 锡伯族西迁概述 [Nagy vonalakban a sibe nemzetiség nyugatra telepítéséről].” In: Wu Yuanfeng 吴元丰 – Zhao Zhiqiang 赵志强 (eds.) *Xibozu lishi tanjiu* 锡伯族历史探究 [A sibe nemzetiség történelmének vizsgálata]. Shenyang: Liaoning Minzu Chubanshe, 58–72.
- Yang Kuifu 杨魁孚 (ed.) 1995. *Zhongguo shaoshu minzu renkou* 中国少数民族人口 [A kínai nemzeti kisebbségek lélekszáma]. Beijing: Zhongguo Renkou Chubanshe.
- Yang Yixing 杨一星 – Zhang Tianlu 张天路 – Xiong Yu 熊郁 1988. *Zhongguo shaoshu minzu renkou yanjiu* 中国少数民族人口研究 [A kínai nemzeti kisebbségek lélekszámának vizsgálata]. Beijing: Minzu Chubanshe